שני לוחות הברית — מאמר עשירי

שכינה בלב

לאחר קיום תשעה ויאמר הנ"ל, אז שער הכניסה למאמר העשירי הזה שהוא קודש קדשים והוא שויתי ה' לנגדי תמיד (תהלים טז, ה). תמיד יזכור האדם ולא יזוז מחשבתו מזכרון בהש"י. וכתב במורה נבוכים (ח"ג נב) והובא בהגהת שולחן ערוך ריש טור אורח חיים וזה לשונו, שויתי ה' לנגדי תמיד פסוק זה כלל גדול בתורה ובמעלת הצדיקים אשר הולכים לפני האלהים, כי אין ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו כישיבתו ותנועותיו ועסקיו והוא לפני מלך גדול, ולא דבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו כדבורו במושב המלך. כל שכן כשישים האדם אל לבו שהמלך הגדול הקב"ה אשר מלא כל הארץ כבודו עומד עליו ורואה במעשיו כמו שכתוב (ירמיה כג, כד) אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה' הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה', מיד יגיע אליו היראה וההכנעה ופחד הש"י ובושתו ממנו תמיד, ולא יתבייש בפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת הש"י. גם בהצנע לכת ובשכבו על משכבו ידע לפני מי הוא שוכב, ומיד שיעור משנתו יקום בזריזות לעבודת בוראו יתברך ויתעלה, עד כאן לשונו:

וזהו שאמר (דה"א כח, ט) דע את אלהי אביך. דע כי תמיד עומד עליך ובתוך מצפונך, כל לבבות דורש וגו', כי לא יסתר איש במסתרים (ירמיה כג, כד), על כן תשימהו נגדך תמיד ותתמלא יראה והכנעה ובושה:

עוד רומז זה הפסוק שויתי ה' לנגדי תמיד להתעוררות בענין אחר נוסף על ההתעוררות הראשון, אשר יהיה נמשך מזה בזכור האדם דבר זה שידו"ד נצב עליו ורואה ויודע מה בלבו, והוא הדבר מוסר אשר זכר חכם אחד מחכמי המוסר, יחשוב האדם כשבא היצה"ר לפתות אותו שיעבור על לא תעשה או שלא יקיים מצות עשה או איזה מדה מהמדות, יחשוב ממה נפשך, אם מאמין שהש"י יודע ורואה ומשגיח בכל עת ורגע, או לא מאמין. אם אינו מאמין, נמצא הוא כופר בעיקר במציאות השם, ומי הוא אשר מבני ישראל שיהיה כופר בעיקר ח"ו, הלא כל אחד מישראל מוכן ומזומן לסבול סקילה שריפה הרג וחנק וכל מיתות אכזריות ואינו כופר, אלא הוא מהמאמינים שמלך מלכי המלכים הקב"ה רואה ומביט ומסתכל ומבין בו ובוחן את הלב כמו שכתוב (ירמיה יז, י) אני ה' חוקר לב ובוחן כליות וגו', ואיך הוא חצוף להמרות פני המלך בפניו ועיניו רואות, זהו שויתי ה' לנגדי תמיד. והמחשבה הזו תסלקנו מחטוא ותעורר אותו להיותו צדיק וחסיד, כי יאמר אעשה רצון קוני שהוא מסתכל ומביט בי. ועל זה אנחנו אומרים בדרך וידוי אבינו מלכנו חטאנו לפניך, כלומר כמה העזנו פנינו שחטאנו לפניך וידענו כי עינך רואות וק"ל:

ובזכור אדם זה, אזי אפילו עבירה קלה יהי' בעיניו כחמורה, כי איך שייך למרוד בפני המלך אפילו דבר קטן ועיני המלך רואות. ועל זה אמר הנביא שמואל (ש"א טו, כג) כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר, פירש הרד"ק כי חטאת חסר כ"ף, וכמו כחטאת, ורצה לומר שכל מי שמורד פי האל הוא כחטאת של קסמים והוא הפצר, פירוש הרבה וגדול, כמו און ותרפים:

ובמדרש תנחומא (נשא ה) אם יסתר איש במסתרים כו' (ירמיה כג, כד), משל לארכיטיקטין שבנה מדינה ועשה בתוכה מחילין וכו'. כך הקב"ה אומר למנאפים ממני מסתירים שנאמר (איוב כד, טו) ועין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין וסתר פנים ישים. הנואף אומר אין בריה יודעת בי, ואני עיני משוטטות בכל הארץ (דה"ב טז, ט), מה דרכם של עוברי עבירות משמרים שעת אפילה שעת חושך, וכן הגנבים חתר בחשך בתים (איוב כד, טז), וכן הוא אומר (ישעיה כט, טו) הוי המעמיקים מה' לסתור עצה והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואנו ומי יודענו. קשה הנואף שהוא מסלק את השכינה. כביכול הוא ממלא את העליונים ואת התחתונים שנאמר (ירמיה כג, כד) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא, ובאיזה מקום האיש הזה נואף. כשהוא בא לנאוף הוא אומר למקום סלק את עצמך ותן לי שעה אחת. וכביכול מפני שהוא ארך אפים הוא נותן לו מקום, שנאמר (איוב יא, יא) כי הוא יודע מתי שוא וירא און ולא יתבונן, (איוב כד, טו) וסתר פניו ישים, מי שהוא יושב בסתר עליון, ישים פנים שהיא מעוברת ממנו, צר הולד ופניו דומות לנואף, עד כאן לשונם:

וזה לשון ראשית חכמה שער היראה פ"ז, ומבואר ממה שאמר שני מיני כעור וגנות בחוטא. האחד שמבזה את המלך לומר שאינו משגיח עליו בהיותו מסתיר עצמו, וזהו (ירמיה כג, כד) אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה', וכאן פסיק טעמא. הלא את השמים ואת הארץ אני מלא הוא פגם ב', שהוא מסלק את השכינה, כביכול הקב"ה ממלא וכו'. וכיוצא בזה אמרו במתני' (חגיגה יא, ב) כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם, ואמרו בגמרא (שם טז, א) רב יוסף אמר זה העובר עבירה בסתר, דאמר ר' יצחק כל העובר עבירה בסתר כאלו דוחק רגלי השכינה שנאמר (ישעיה סו, א) השמים כסאי והארץ הדום רגלי, עד כאן לשונו:

עוד שמעתי בילדותי פירוש על זה הפסוק (תהלים טז, ה) מפי הגאון מהר"ר אפרים זלה"ה. נודע כי כל התאוות באים מהכבד כי כבדא כולא דמא, עשו הוא אדום, והלב שם מקום בינה שאם הוא משכיל וחכם יבין לאחריתו. והנה הכבד הוא מונח לצד ימין, והלב נוטה לשמאל, וראוי להגביר הלב על הכבד, על כן זאת העצה היעוצה לו ישים ה' לנגדו, יצייר במחשבתו שכינה כנגדו ממש, ואז שמאל שלו נגד ימינו של הקב"ה, וימינו נגד שמאלו, ואז נמצא לב חכם לימינו ולא כלב כסיל שהוא בשמאל, ואז יהיה גובר הלב על הכבד. וזהו שכתוב שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט, כלומר אף שהכבד בימיני אני משים ה' לנגדי, ואז יבוא הלב לימין ימין ה' רוממה. וזהו שסיים (שם ט) לכן שמח לבי:

עוד יש לי לפרש זה הפסוק של שויתי ה' לנגדי תמיד, ופסוק שלנו (דה"א כח, ט) דע את אלהי אביך וגו'. והנה לפום זה הפסוק של שויתי וגו' הוא נגד דברי רז"ל שאמרו (ברכות מג, ב) כל ההולך בקומה זקופה כאלו דוחק רגלי השכינה, כי השכינה היא למעלה מראשו, הרי אמרו שייצייר האדם השכינה על ראשו, ויד ימין כביכול תחת יד ימינו של הקב"ה, ויד תחת יד, ורגל תחת רגל כו' כביכול. ובאמת האדם דמות צורה העליונה

בכל אבריו כביכול, והוא צל עליון שנתגשם ודמות בבואה עליונה שנראית בעולם הזה, והצל ימיני הוא נגד ימין שרשו כביכול, כי באמת למעלה לא ימין ולא שמאל, רק הענין יהי מורא שמים עליו, יחשוב כי ה' נצב עליו. ודוד המלך ע"ה אמר שויתי ה' לנגדי. וכן אמרו רז"ל (יומא נג, ב) שלאחר תפילת העמידה נותן שלום תחלה לשמאלו שהוא לימין הקב"ה, ואח"כ לימינו שהוא שמאל של הקב"ה. הענין הוא, מי שהוא צדיק גמור שמעולם לא טעם טעם חטא והוא צל עליון הולך בדרכיו אשריו אז שכינה למעלה מראשו ממש דבק בו, יד תחת יד, רגל תחת רגל, עין תחת עין כו', בסוד כל אבר מחזיק אבר שכתבתי בהקדמת תולדות אדם. וזהו שהלך בסטרא דימינא, וכמו שאמרו רז"ל (שבת פח, ב) למיימינים בה סמא דחיי:

אבל מי שחטא והיו מעשיו ומדותיו מנגדים למדות הקב"ה, ודבק בסטרא דשמאלא, וכמו שאמרו רז"ל (שם) למשמאלים בה סמא דמותא, אז צריך לצייר ולשום שכינה נגדו, שמתהפך שמאלו לימינו של הקב"ההובפרדס בשער הששי בסדר עמידתן האריך בענין הזה, עיין שם:, בסוד תשובה מאהבה שאמרו רז"ל (יומא פו, ב) זדונות נעשות זכיות, ועל זה קאי שויתי ה' לנגדי תמיד, וכתיב (תהלים נא, ה) וחטאתי נגדי תמיד, ונלמד בגזירה שוה תמיד מתמיד. נמצא שזה הפסוק שויתי ה' וגו' מיירי בבעל תשובה, ותמיד לא יזיז מתשובה כל ימי חייו. וכן אנחנו בתפלת העמידה תפלה לעני כי יעטוף כתיב (תהלים קב, א), רוב בקשתנו שיתן לנו לב להבין החונן דעת, ושישיבנו לתורתו הרוצה בתשובה, ושיסלח לנו עוונותנו כו', ואנחנו עושים כבעלי תשובה, על כן אחר התפלה אנו מקיימין שויתי ה' לנגדי תמיד, ונותן מתחלה שלום לשמאלו כו':

ועל ענין זה רומז פסוק במלאכי (א, ב) אהבתי אתכם אמר ה' ואמרתם במה אהבתנו הלא אח עשו ליעקב נאם ה' ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי. הנה ידוע אהבת האוהבים היא משני פנים. לפעמים האהבה מצד הדמיון שהם דומים זה לזה בטבעם במדותם ובעניינם. ולפעמים להיפך, האהבה והיחוד מצד התנגדות טבעם, כמו שאמרו החוקרים שאי אפשר לאשה להתעבר מאיש כשטבעם שוה אם לא כשטבעה היפך מטבעו. וזהו שאמר הפסוק (בראשית ב, יח) אעשה לו עזר כנגדו, כלומר כשיש התנגדות בטבעם, אז עזר, זוכים להוליד. ועל זה אמר אהבתי אתכם וגו' ואמרתם במה אהבתנו, אם האהבה בדומה כשאנחנו מתדמים למדותיו והולכין בדרכיוהגה"הוכבר הביא הפרדס ענין זה בשער מהות והנהגה פרק ו', והאריך מאוד בזה שכן בסודות עליונות:, או אהבה כשיש התנגדות. על זה השיב הלא אח עשו ליעקב ואהבתי את יעקב, שהיה מתדמה לקונו, ואת עשו המתנגד שנאתיו:

ואם תאמר מאי קמ"ל, פשיטא, מי שהוא מתנגד להש"י הוא מאוס בעיניו, והמתדבק בו דבוק בו. וי"ל כי הענין הוא על דרך המחלוקת שיש בין חכמי ישראל (ברכות לד, ב) אם צדיק גמור עדיף, אם בעל תשובה עדיף. ובאמת הלכה כדברי שניהם. כי יש חילוק בין תשובה לתשובה, כמו שחלקו רז"ל במסכת יומא (פו, ב) בין תשובה מיראה, לתשובה מאהבה. כי תשובה מיראה הזדונות נעשים כשגגות. ותשובה מאהבה זדונות נעשים כזכיות. ודברים אלו צריכים ביאור רחב, ויתבארו לקמן בעזרת הש"י בחלק התשובה. ובעו"ה רוב תשובות בני אדם הוא מיראה, ובבחינה זו צדיק גמור עדיף. וראיתי בני עליה בתשובה המעולה הנם מועטים, ועל אלו אמרו בעל תשובה עדיף:

והנה זה הפסוק במה אהבתנו ידבר בתשובת רוב העולם, וכאלו היה מפלפל במה אהבתנו, אם בצד הדמיון דהיינו צדיק גמור, אם בצד ההתנגדות דהיינו בעל תשובה. על זה השיב את יעקב אהבתי שהיה איש תם (בראשית כה, כז) ומעולם הי' תמים עם אלהיו, אפילו בבטן אמו כשהיתה עוברת לפני בתי מדרשות היה מפרכס לצאת (בר"ר עג, ו). ואת עשו שנאתי, רמז אף שפשט טלפיו להראות סימני טהרה (בר"ר סה, א). וזה רמז על התשובה אינו אהוב כל כך, כי אף שהזדונות נעשים כשגגות, מכל מקום אף השוגג צריך כפרה:

אבל דוד המלך ע"ה שאמר (ש"ב כג, א) נאום הגבר הוקם על, שפירשו רז"ל (מו"ק טז, ב) שהקים עולה של תשובה, וכמו שכתוב (תהלים נא, ה) וחטאתי נגדי תמיד, שתמיד לא זז רגע כמימרא, אז נתקיים בו שויתי ה' לנגדי תמיד בסוד מה שהוא למשמאילים סמא דמותא, שהלך בסטרא דשמאלא נתהפך לימינו של הקב"ה, כי הזדונות נתהפכו לזכיות:

ועל זה בא רמז הפסוק שלנו (דה"א כח, ט) דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה. אמר דוד לשלמה בנו אלהי אביך, כי דוד היה מקיים כל הנ"ל, והזהירו על העבודה שתהי' בלב שלם ונפש חפצה ותמיד לא יסיר הדביקות והידיעה בהשם, הן בבחינת צדיק גמור שכינה למעלה מראשו, והן בתיקון העון ישים ה' נגדו תמיד, כי כל הלבבות דורש ה', הן יהי' הדביקות בהתעוררות דליבא בבחינה זו שכינה למעלה מראשו, או בהתעוררות דליבא בבחינת שויתי ה' לנגדי תמיד, רק הידיעה והחיבור בהש"י לא יפסוק רגע אחד וכמו שאמר (דברים ד, ד) הפסוק ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום:

נשלמו עשרה מאמרות. בעזרת יוצר המאורות. ומהם להבין ולהורות. אמרות י"י אמרות טהורות. מצות י"י ברורות.

הנה ראה ראיתי כי אלו י' מאמרות הם שרשיים גדולים, יחוד השם, ויחוד עם ישראל, הם עשו את הש"י חטיבה אחת, והוא יתברך עשאם חטיבה אחת, על כן אנחנו עבדיו נאמני ביתו ולעבדו ביראה ואהבה פנימית ובלב שלם ולהיות דבוק במדותיו ית' ובהרבה עניני אתערותא דלבא. ולאלה שרשים הגדולים יש כמה וכמה ענפים, ובפרט שער המדות ארוכה מארץ מדה, על כן אמרתי בלבי להיות הפסקה משמשת, ולרשום שער בפני עצמו להזכיר הענפים, אף כי הם רבים במאוד ואלו דברים שאין להם שיעור, מכל מקום אפס קצהו תראה, ואזכיר קצתם בזה השער אשר לה' צדיקים יבאו בו, ונקרא בשם שער האותיות מסודר על פי אלפ"א בית"א, מרומם הוא אלהין בקדמא ובתרייתא, וסימנך (בר"ר יז, א) בעשרה מאמרות נברא העולם, והעולם נברא באותיות התורה כדתנן בספר יצירה, והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה יראת ה' על פניך (שמות יג, ט):